

**Történetek
a magyar
„rendszerváltás”
idejéből**

Ács Margit:
Kontárok ideje
Helikon, Bp., 2011.

Behajtván a végigolvasott könyv borítóját, az olvasónak az a határozott benyomása támad, hogy szorosan összetartozó lírai történetek láncolatát olvasta. Lényegében (lényében) ugyanazzal a női főhőssel (aki persze olykor férfi). Jóllehet ez a „lírai történetek” műfaji megjelölés inkább kibúvónak tűnhet az egzakt megnevezések szakmai mezején, mégis elfogadható megközelítésnek gondoljuk, hiszen meglehetősen nehéz műfaji definíció határai közé szorítani a kötet egyes darabjait. Természetesen úgynevezett rövidprózák ezek (még ha olykor nem annyira röviddek is), ezen belül azonban számos más „segédműfaj” jellegzetes elemeit viselik magukon. A domináns elem – s ettől, emiatt üt át valamennyi íráson az önéletrajzszerű naplólóhúság – a személyes jelenlét, a személyes hitelesség biztosította érzelmi töltés, továbbá a szociográfiai (sőt szociológiai) hitelesség, a tárgyi megbízhatóság. De a múltidéző keretes történetek műfaji sajátosságai, máshol meg – az ugyanezekbe a „segédműfajokba” sorolható – a riport, publicisztika és esettanulmány ismérvei is eszünkbe jutnak. S egy jóval irodalom-közeli nemes műfaj: az esszé itteni honfoglalása is színesíti a műfaji elemek körét.

Feltűnő és üdítő a modern kispróza (és regény) némely formai alapelemének tudatos, kiszámított, jó ritmust biztosító, ugyanakkor nem hajszolt és nem kimódolt alkalmazása. Ide tartozik a kiinduló jelenbe visszatérő keretes szerkezet a prózacselekmény során (*Bársony, Történet egy elegáns kutyáról, Az 1991-es év*), ugyanígy az idősíkok változtatása, a könnyed átlépések egy másik fizikai vagy szellemi tartományba. Egyáltalán, a leghatásosabb efféle formai elem a gyakran tetten érhető filmszerű dramaturgia. Több vonatkozásban is. Az előbb említettek mellett a modern tudatregény egyik fő kelléke: a narráció forrásának váltott irányai teszik leginkább filmszerűen is élvezhetővé az egyes jeleneteket, írói közléseket, egyéb megnyilvánulásokat. Ugyanakkor – éppen ezért? – bőven belefér ebbe a képi feldolgozásba a környezeti, tárgyi világnak a föltűnően sokszor szerephez jutó aprólékos, leltárszerű, részletes számbavétele. A szerző nemigen szereti a hiátusokat, a meg nem oldott elvágásokat (illetőleg kezdeteket), elhallgatásokat; ellenkezőleg: mind a térbeli világ, mind az időbeli összefüggések, mind a gondolatok a tapasztalati tudatosság súlyával vannak elhelyezve, elrendezve. Ez az epikai stabilitás az írói hitelesség-

get segíti megteremteni, mely hitelesség az egyik fő ereje ennek a kötetnek.

Hiteles ez a könyv azért is, mert intellektuálisan „tapintható” pontossággal idézi fel a velünk élő utóbbi két évtized kezdete körüli évek lüktetően rángató, vonzó és taszító erőit, jelenségeit, s bennük egy kitüntetetten fontos értelmiségi réteg esemény- és érzelmedús szellemi mozgásait. (Ezt az értelmiségi réteget újabban – helyesen, pontosan – nemzeti demokratáknak is nevezi a politikatörténeti szakirodalom.) Ezen nemcsak azt kell érteni, hogy egyik-másik novellában hosszasan kerülnek felszínre politikai jellegű diskurzusok (illetve az adott hős belső monológjai ugyanerről a témaköréről), hanem azt is, hogy az író a kor lelkületét tudja éreztetni valamennyi írásában. A kor lelkületét, hiszen nem pusztán a napi politizálás tartozik hozzá az értelmiségi főhős(ök) életéhez, de általános érvényű és kortalan értékű erkölcsi kérdések is ott tolonganak a könyv lapjain. Mivé lesznek, lettek az elvileg tízparancsolat értékű normák a mindennapjaink során? Hogyan alakul(t) át az értékrend a szóban forgó időben ebben az országban? Mi a fontos és kinek fontos, ki a balek, a gonosz, a becsületes? Mivé lesz (lett) az ember a társadalmi változások sodrásában? Van-e esély a talpon maradásra, illetőleg a felkapaszkodásra? A nagy társadalmi és politikai dilemmák persze itt mindig és mindenki számára hétköznapiasan jelennek meg, talán ezért is van oly nagy jelentősége Ács Margit prózájában az aprólékos és pontosan részletező leírásoknak, a már említett „életés” jelenségek oly gyakori megnyilvánulásának. A tárgyi és természeti világ plasztikusságot eredményező megjelenítései nemcsak a hiteles hétköznapi-ság auráját biztosítják, de segítenek az irodalmi valóság keretei között tartani a némelyik novellában politikai esszébe hajló párbeszédet és belső monológok előretöréseit. (A legjobb példa erre a kötet cím adó *Kontárok ideje*, de ezzel a „technológiával” épült fel a *Doktorátus* és a *Bársony* is.)

A kötet nyitó novellája a *Buta állat a krumpli* (mely krumpli a butasága ellenére is pontosan tudja, mikor jön el a tavasz: mikorra kell hasznosan kicsíránia). Szinte zavarba ejtően pontos és képszerű ennek az írásnak sok-sok jelenete, pillanatképe: a filmetűd-forgatókönyv követelményei, illetve jellegzetességei jutnak az olvasó eszébe. Kiváltképp a laktanyabeli megfigyelések és „információk” már-már fotografikus tökéletessége hökkenti meg a katonaviselt olvasót: mintha az író is eltöltött volna pár hónapot például Lentiben. S e nyomasztóan zárt világ mellett ott lebeg a kinti élet számtalan feszültsége, bizonytalansága, az egyes ember aggodalmai, szorongásai, a ráhangolódás az ellenzéki

létformára. Az értelmiség nagy részének szokásos dilemmái: a tűrjek vagy ellenálljak, tegyem vagy ne tegyem, ki a szövetséges, ki az ellenség? – és így tovább. Megtetézve mindez a családi, magánéleti problémák sokaságával.

A *Doktorátus* a kötet egyik legjobb írása: szociográfiai életízeket rögzít a sokat próbált életművész nagymamáról, aki vasakarattal, de tökéletes politikai tudatlansággal élte le az életét, s lepusztult környezetében várja a halált. A szívós proletárasszony megingathatatlan párhússággal ragaszkodik rögeszméihez: nem kétséges, a Kádár-rezsim legmegbízhatóbb támogatói, legerősebb érzelmi elkötelezettjei ők (voltak). Ács Margit szívszorító következetességgel mutatja be e hamis tudat működését: szeretete az embernek, a nagymamának szól, éles kritikája viszont a tényleges gondolkodás nélküli életnek. „Ő mindvégig a kommunisták jóságának tulajdonította, hogy fizetés jár a munkáért, és kellően takarékoskodva meg is lehet belőle élni. Aztán meg nagyanyám kiéhezett önéretével is számolni kell: a proletárdiktatúra neki azt jelentette, hogy ő van hatalmon, vagyis az uralkodó osztály tagja, ahogy a plakátok, a kerítésekre mázolt feliratok és az újságok hirdették a háború utáni években. Nem tudta semmi megzavarni, mert nem kellett tudnia semmit. Nem állt módjában, hogy bármit tudjon. Ki se mozdult a konyhájából.” Tragikomikusan (inkább tragikusan) sivár élet ez – íróilag erős mondatokba foglalva.

A *Bársony* (dramaturgiailag: két csengetés között) egy orvos értelmiségi asszony vesszőfutásáról szól, aki erején felül teljesít az új mozgalomban, mégis, a győzelem után végképp elvész körülötte a jó szándék, a minimális szolidaritás; a helyzetek és a szerepek összekeverednek, új törvényfélék, más emberi viszonyok lesznek dominánssá. Az értelmiség két (vagy több) táborra szakad – miképp valószínűleg az egész társadalom is –, a győztesek ingatagok, bizonytalanok és esetenként kétes tisztaságúak. A főhős viszont nem tud más lenni, mint amilyen mindig is volt: az elkötelezettség (a „kötés”, a „kötelez”, a „megköt”, a „kötelesség”) hajtja és sebzi is állandóan. Fájdalmasan szép mementó ez a történet magának az írónak is, s vele együtt a korabeli magyar értelmiség még megmaradt jóhiszemű rétegeinek. Naponta szembesülni – lelkiismereti kötelezettségtől hajtva – a társadalmi zavarokkal, a mikroközösségek emberi gyarlóságaival, bűneivel, hitványságaival. S mindez elaknásított terepen, miközben az orvos asszony érzi és tudja, hogy a valódi „profi” politikában képtelen részt venni. Így persze még fájóbb, még igazabb és még nemesebb ez az aránytalan erőpazarlás. Miközben a választási győzelem után a vesztes oldalon

elszabadulnak az indulatok, sok évtizedes elfojtott reflexek lépnek hirtelen működésbe. Lélektani hitelességgel megfogalmazott, keményen őszinte kérdések és írói válaszok vonulnak el a könyv lapjain: az új típusú szabadság már magában hordozza önmagát torzító ösztöneit és érdekeit. A hatalom kérdése itt a legfontosabb persze, ámde Ács Margit szépen föltárja a bennünk lakó, már eleve megtört lélek gyengeségeit is. Leginkább talán a korábbi megfelelési kényszerek továbbélését, esetenként bénító hatását. Meg aztán a minden körülmények közötti igazmondás kínzó belső késztetéseit. A belénk rögzült szolgálalkúságunk félelmeit. „Hogy iparkodtam, úristen, megfelelően válaszolni! Nem tudtam eddig, hogy ennyire a diktatúra neveltje vagyok én is, aki pedig utáltam a diktatúrát. Vagy egyszerűen ez csak a szolgálreflex, ami vagy van valakiben, vagy nincs? Hát bennem van, a rosseb egye meg.” Ez a történet sem fut azonban tragédiába: „*Ego te absolvo* – ezzel aludtam el.”

A *Történet egy elegáns kutyáról* elsődlegesen magánéleti bonyodalmak körül időz: az ebtenyésztő tuskó férj és jobb sorsra érdemes felesége könyörtelenül a kényszer meghatározta életénél, ám e sorsszerűség indukálóját: a monoton folyamatossággal működő társadalmi környezetet is hitelesen érzékelteti. Létbizonytalanság a portán belül és kívül, keserűség, félelem, boldogtalanság: valóságos benuulásos állapot. Kelepcehelyzet, fogság, fizikai és lelki szenvedés – csak egy gyerekes bosszú marad mint lázadási forma.

A kötet jellegzetes írása *Az 1991-es év*: emlékező reflexiók sok mindenről és sokféleképpen egyetlen novellába gyúrva. Erőteljes természetközeli életérzés (itt is), egyetemes érvényű emberi problémák életszerű közegekben megjelenítve. Például a szabadság és annak látzata vagy a szenvedés mint közös emberi sors, az ember maga választotta, maga igényelte magánya – és még mások. „Számomra a szabadság tudatos, dacos, komor vállalkozás volt lelki tartásom parancsa szerint, s szükségyszerűen vele járt a megszegyenülés” – vallja a főhős.

A *Kontárok ideje* kitűnő írás. A riportnovella felé közelít műfajilag, középpontjában a főiskolai (elbocsátott) tanárnő és a falusi szomszéd, a volt „elhárító” tiszt párbeszédéből kibontakozó története a „rendszerváltozás” után. A háttérben a falu politikailag és lelkileg is megosztott népe. Mindenekelőtt morális kérdések feszítik ezt az írást. A nemcsak a barkácsolás tudományában, de a lelkében is erős asszony a „becsület is van a világon” régimódi alaptörvény őszinte és érzékeny képviselője, erősen személyes – írói – hitellel. A „politizálás” ebben a történetben arányosan és engedelmesen simul bele a természetközeli falusi emberek és a főszereplők

világába. Mindennapos emberi gesztusokként, a tapasztalat meggyőző erejével.

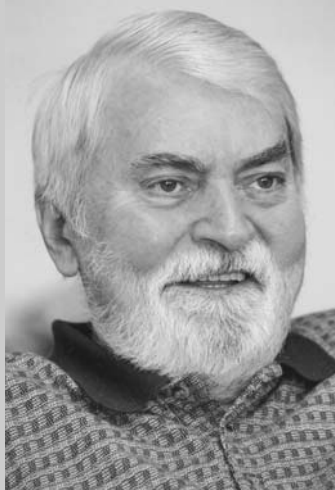
A kötet legerjedelmesebb, kisregény méretű darabja *A te dolgod* című kalandos és elmélkedő esszénovella, amely kitágított szépirodalmi keretbe gyűjti össze a szerző személyes véleményeit, dilemmáit, fájdalmait, csalódásait a „rendszerelváltó” magyar valóságról. Bizonyára ez a történet a leginkább közérdeklődésre számot tartó írása a kötetnek. Az irodalomesztétikai megfontolások – a valóság „kódolásai” – itt háttérbe szorulnak, áttételek nélkül tör elő a nyers korélmény s a dolgok néven nevezése. A parlamenti képviselővé lett városi („vidéki”) gimnáziumi igazgató (ő az egyetlen férfi főhős a kötetben) közéleti és magánéleti csöndes tipródása tipikusan valóságos élmény, s az új demokrácia legproblematisabb arcát és legsötétebb pusmogásait hozza emlékezetünkbe. Vince, a főhős ide-oda vándorol a színen, sok mindent lát, értelmez és megért, de hatásosan cselekedni képtelen. (Őbenne is az addigi „szocializáció” által beépült lelki reflexek működnek, éppúgy, mint Ács Margit valamennyi itteni, kötetbeli hősnél.) Kevés jó történik vele, sőt magánélete is tönkremegy, politikusi pályája megtörik; első pillantásra szegényebb és árva, mint négy évvel korábban. Ám valahogyan mégis gazdagabb: talán, mert megértette, felfogta végre a „rendszerelváltozás” néhány fő vonását. Megérti, hogy mi folyt, folyik körülötte a nagy magyar valóságban. „De nagyon sokat vesztettem. Ámbár nem biztos, hogy jó szó itt a veszteség. Inkább ára volt valaminek, amit ki kellett fizetnem. Fausti ár. Nehéz meghatározni, mit kaptam érte. Kaptam egy második, nem teljesen valós, kissé csak álmodott életet. Azt kaptam, hogy egy másik én, az addig ismeretlen énem sorsát élhettem négy évig a magam bőrében. Mennyi mindent láttam,

tapasztaltam, megtudtam! Furcsa, hogy most mégis tökéletesen üres vagyok.” – Ennek a kisregénynek a megírása, tető alá hozása komoly mesterségbeli próba elé állíthatta a szerzőt. Olyan gyakorisággal és részletességgel idézi föl a kettő (vagy még több felé) szakadt magyarországi értelmiség mindennapi témavilágait, hogy az a veszély fenyegethetett menet közben, hogy egyes jelenetek a szépirodalomból áttelepülnek a publicisztikába. (Hatalom, demokrácia, átmenet a Kádár-korszakból, zsidókérdés és antiszemitizmus, ellenzéki és kormánypárti szerepek, liberalizmus, elszámoltatás, közgazdaság, balkáni háborúk, nacionalizmus, nemzeti identitás és így tovább.) Azonban a történet egyes szála-inak változtatott előtérbe helyezésével, illetőleg a jó ritmusú vágások alkalmazásával új és új színeket, hangulatokat hoz be a szerző a műbe, még hozzá úgy, hogy a narráció változó irányai és az önreflexiók mintegy átruházásai egyre érdekesebbé teszik a történetet.

Méltó zárása Ács Margit e kötetének a *Muki* című remek lírai történet. Kedvesség, nosztalgia, szeretet, odaadás, segítség – egyszóval csupa régimódi életkellékek, tehát létező világunk élésének egy lehetséges másik felfogása jelenik meg. Alapvetően az árvaság mint életérzés hatja át ezt a szép történetet: a koros hölgy árván nőtt fel, s erős készletét érez arra, hogy fiatalemberként meghalt apja sírját valahogy felkutassa. Írói felszabadultság, nagy empátia érezhető e novella minden ízében, eredeti és friss valamennyi mozzanata. A hibás lábú elvált öreglegény rokon figurájára s a kötélpályáról zajló meggyesedés jelenetezésére alighanem sokáig emlékezni fogunk.

A szépirodó Ács Margit – hosszú évek után – újra visszatért.

Monostori Imre

Szeretettel várjuk a
„Dalba fog az ember...”

Utassy József költő élete versekben-képekben
című könyv bemutatójára

A könyvet bemutatja: Utassy Józsefné
Beszélgetőpartner: Bánhidó Vajk, tanár

Helyszín: Helischer József Városi Könyvtár
Esztergom, Bánomi út 8.

Időpont: 2011. November 14. (hétfő) 17 óra.

A kötet a helyszínen megvásárolható!
Minden érdeklődőt szeretettel várunk!